

Монголын Нийгэмлэгийн жилийн хуралдаан болон салбар хуралдаан дээр
Элчин сайд Памела Слуцын тависан илтгэл

2006 оны 4 дүгээр сарын 6
Сан Франциско хот

Монгол – 800 жил: Монгол Улсын дэлхийд гүйцэтгэх үүргийн талаар
АНУ-ын үзэл бодол

Энэ жил Монгол Улс Монголын тулгар төр байгуулагдсаны 800 жилийн ойг тэмдэглэж байна. 1206 онд Тэмүүжин хэмээх эр овог аймгуудыг нэгтгэж, анхны нэгдсэн Монгол төрийн хаан болсон байна. Түүнээс хойшхи 90 жилийн турш Чингис хаан болон түүний залгамжлагчид Солонгос, Хятадаас Орос, Зүүн Европ, Ойрхи Дорнодыг хамарсан их хэмжээний (оиролцоогоор 11,500,000 кв. миль) газар нутгийг эзлэн хүн төрөлхтний түүхэнд хамгийн том эзэнт гүрнийг байгуулсан юм. Түүний үр сад 200 гаруй жилийн турш энэ агуу том гүрнийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн захирсан бөгөөд энэ үеийг заримдаа “Пакс Монголика” гэж нэрлэх нь бий.

Чингис хаан хувь хүнийхээ тухайд болон дэлхийн түүхэнд үзүүлсэн нөлөөгөөрөө нилээд зөрчилтэй фигур хэвээр үлдсэн буюу түүний сум, эсвэл илдний аль үзүүрт тухайн хүн өөрийгөө харж буйгаас шалтгаалан түүнийг үзэн ядаж, эсвэл магтан дуулсан байдаг. Монголын болон гадаадын түүхчдийн аль аль нь дэлхийн түүх болоод өнөөдрийн Монгол Улс бүрэлдэн буй болоход Чингис хааны гүйцэтгэсэн үүрэг, оруулсан хувь нэмрийн талаар маргаан өрнүүлсээр байх нь дамжигүй. Энэ хоёр хоногт зарим хүмүүсийн энэ талаарх үзэл бодлыг сонсоно гэдэгт итгэж байна.

Хуралдааны үндсэн илтгэгчийн хувьд надад тулгарч буй асуудал бол Чингис хаан, Монгол төрийн 800 жилийн ойн сэдвийг АНУ- Монголын харилцаатай холбох явдал юм. Үнэндээ, энэ тухай бодоод үзэхнээ холбоотой зүйл нилээд гарч ирэв.

Өнөөдөр Монгол Улс нь “дэвшилтэт бөгөөд энэрэнгүй”, бүр “ардчилсан” Чингис хааны имиж дор дахин “нэгджээ”. Мөн өнөөдөр “нэгдсэн, ардчилсан” Монгол Улс дахин олон улсын тавцанд “хөл нийлүүлэн алхаж” явна.

1990-ээд оны эхээр явагдсан нийгэм, улс төрийн эрс өөрчлөлтөөс хойшхи 15 жилийн дотор шинэ үеийн Монголчууд өөрсдийн “үндэс угсааг” эргэн харж, “нэгтгэгч” Чингис хаан болон Монголчуудын мандан бадралын үеийн сэдвээс тайтгарал, урам зоригийг олсноор өөрсдийгөө хэн болохоо дахин тодорхойлохыг оролдож ирлээ. Манжийн дарлалд байсан (1691-1911) үеийг тодорхойлдог нийгэм-улс төрийн хуваагдал, дайсагнал, мөн Зөвлөлтийн нөлөөнд 70 орчим жил байсан социализмын үеийн хэлмэгдүүлэлтийн сөрөг үр дагавар, дурсамжууд багаар эдгэрч, эсвэл бүр арилж үгүй болж байна.

Энэхүү дахин сэргэлт, шинэчлэлийн баталгаа бол Сүхбаатарын талбайд Төрийн ордны өмнө байрладаг байсан, Улаанбаатар хотын түүхийн дурсгалт газруудын

нэг болох коммунизмын үеийн мавзолейг зайлуулах шийдвэрийг 2005 оны эхээр эвслийн засгийн газар гаргасан явдал байлаа. Өнгөрсөн зун наадмын дараахан уг мавзолейд байсан коммунизмын үеийн удирдагчдын шарилыг Баатруудын Оршуулгын газарт хүндэтгэлтэйгээр шилжүүлэн байрлуулж, мавзолейг богино хугацаанд буюу долоо хоногийн дотор нураасан юм. Түүний суурин дээр өвдөг дээрээ Их засаг хуулийг дэлгэн тависан, идэр залуу (сахалгүй) Чингис хаан, түүний хүү Өгөөдэй нарын 15 метр өндөр хөшөө баримлыг барьж байгаа бөгөөд 800 жилийн ойг тэмдэглэх энэ жилийн баяр наадмын үеэр нээх төлөвлөгөөтэй байгаа юм. Энэ цогцолборт төрийн хүндэтгэлийн өргөө байрлах бөгөөд хүндэт зочдыг Их хаадын ажигч гярхай харцан доор угтан авах юм.

Улаанбаатар хотод коммунизмын үеийн хөшөө дурсгалын оронд шинэ хөшөөнүүд босч байна. Төв номын сангийн өмнө байсан Сталины хөшөөний суурин дээр яруу найрагч, зохиолч Ринченгийн хөшөөг босгожээ. Гэхдээ энэ үйл явц бүх хөшөөг бас хамрахгүй байгаа. “Улаанбаатар” зочид буудлын өмнөх Лениний сүрлэг хөшөө, мөн Улсын их сургуулийн өмнө байрлах “Монголын Сталин” гэж нэрлэгддэг Чойбалсангийн хөшөө одоо ч байсаар байна. Зөвхөн Улаанбаатарт ч биш бусад хотуудад ч энэ хоёр хүний хөшөө яагаад байсаар байгааг би тайлбарлаж чадахгүй юм. Та бүхний дотроос тайлбарлаж чадах хүн байж магадгүй юм.

Чингис хааныг залгамжлан хаан ширээнд суусан түүний хүү Өгөөдэйн байгуулсан нийслэл, Хархорин хотыг сэргээн босох талаар мөн хүчин чармайлт гарч байна. Чөлөөт зах зээлийн өнөө үед Чингис, Өгөөдэй хаад ирэх юм бол тавилгаас эхлээд хувцас хунар, архи, шар айраг, бүр найруулдаг цай хүртэл Монголд үйлдвэрлэсэн бүтээгдхүүнийг тэдний нэрээр (нэхэн) нэрлэх болсныг олж харах буйзана.

1920-иод оноос 1990-ээд оныг хүртэлх Монголын орчин үеийн түүхийг тодорхойлж байсан улс төр, эдийн засгийн тусгаарлагдмал байдлыг Монгол Улс мөн эвдэж эхэлсэн. Ардчиллын үр шим, зах зээлийн эдийн засгийн боломжуудыг амталж эхэлсэн шинэ залуу үеийнхэн эрх мэдэл, нөлөөлж чадахуйц байр сууринд хүрч байна. Дэлхий ертөнц болоод түүн дотор Монголын эзлэх байр суурийн талаарх тэдний үзэл бодол эцэг эх, эмээ өвөө нарынхаас нь мэдэгдэхүйц ялгаатай.

Чингис хааны удирдсан Монголын арми хэзээ ч 100,000 цэргээс илүү гарч байгаагүй ч тэр үеийн соёл иргэншилтэй ертөнцийн асар том хэсгийг эзлэн авч чадсан гэж би хaa нэгтээ уншсанаа санаж байна. Чингис хааны үеийн Монголчууд эзэлж авсан ард түмнүүдийнхээ технологи, арга туршлага, соёлыг ашиглах, дасан зохицох талаар шинийг эрэлхийлж, түүнийг Еврази тив даяар түгээн дэлгэрүүлсэн гэж түүхчид тэмдэглэдэг. Энэ бол Өрнө, Дорнын хооронд эд бараа, санаа онооны солилцоо цэцэглэсэн Пакс Монголикагийн үе байжээ.

Мөн өнөөдөр дэлхий дээр амьдарч буй 200 эрэгтэй хүн тутмын нэг нь (Азийн 12 эрэгтэй хүн тутмын нэг нь) 1000 жилийн өмнө амьдарч байсан нэг Монгол патриархаас гаралтай гэж биогенетикийн эрдэмтэд хэлж буй. Тэр эрэгтэйн Y хромосом нь өнөөдөр Япон тэнгисийн ойролцоо Манжуураас Төв Азийн Узбекистан, Афганистан хүртэлх өргөн уудам нутагт суугаа ойролцоогоор 16 сая

эрэгтэйгээс олдож байна. Тэр ганц “патриарх” нь Чингис хаан мөн эсэх нь тодорхойгүй боловч тэр өөрөө, эсвэл түүний өвөг дээдэс нь бараг мөн байх. (“Монголчуудын генетикийн өв”, Хүний генетикийн тухай Америкийн сэтгүүл, 72:717-721, 2003.)

Найман зууны дараа ч өнөөгийн Монголчууд эцэг өвгөдийнхөө замаар замнаж байна. Өнөөдөр 100,000 орчим Монголчууд гадаадад, тэдний 10,000-15,000 орчим нь АНУ-д амьдарч байна. Өнөөгийн “Монгол ордынхон” бусдын туршлагыг ашиглан, “мэдлэгт суурилсан” орчин үеийн ертөнцийн арга замуудыг судалж, түүнийгээ Монголд хэрэглэж байна. Тэд нийлээд жилдээ 200 орчим сая ам.долларыг гэрийнхэндээ илгээж буй тусламж хэлбэрээр албан ба албан бус эдийн засагт оруулдаг. Гадаадад суралцаж буй Монгол залуусын тоо жилээс жилд нэмэгдэж, Англи хэлийг албан ёсны 2-р хэл болгожээ. Интернэт, Англи хэлийг эзэмшсэн энэ залуу үеийнхэн маргааш гэхэд Монгол Улсыг бус нутгийн, эсвэл бүр дэлхийн хэмжээний харилцаа холбоо, санхүүгийн төв болгож чадах юм.

Өнөөдөр Монгол Улс зөвхөн улс орондоо төдийгүй олон улсын тавцанд ч хөл нийлүүлэн алхаж явна. Монгол Улс үндэсний аюулгүй байдал болон гадаад бодлогын амин чухал чиглэл, баримтлалуудаа 1992 оны шинэ Үндсэн хууль болон 1994 оны Үндэсний аюулгүй байдал, гадаад бодлогын баримт бичигтээ дахин шинээр тодорхойлсон. “Нээлттэй бөгөөд эвсэлд үл нэгдэх” бодлого гэж тодорхойлсноор Монгол Улс өөрийн тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлаа голчлон улс төр, дипломат арга хэрэгслээр хамгаалж, улс орныхоо эдийн засаг, шинжлэх ухаан, технологийг хөгжүүлэх таатай гадаад орчныг бий болгох юм. Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, гадаад бодлого нь хил залгадаг хөршүүдтэйгээ энхийг сахисан, найрсаг харилцааг бэхжүүлж, “туравдах хөршүүд”-тэйгээ түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх, одоо байгаа болон шинээр байгуулагдах бус нутгийн болон олон улсын байгууллагуудад нэгдэн ороход оршиж байна.

Өнгөрсөн түүхэнд үлдсэн шигээ Монгол Улс зөвхөн Зүүн хойд болон Төв Азидаа төдийгүй Еврази даяар нэр нөлөөгөө бэхжүүлэхийг оролдож байна.

Зөвхөн сүүлийн 3 жилд л гэхэд Монгол Улс Европын аюулгүй байдлын хамтын ажиллагааны байгууллагын тунш, Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын ажиглагч болоод байна. Мөн Ази, Номхон далайн бус дэх засгийн газрын түвшний аюулгүй байдлын цорын ганц байгууллага болох ASEAN-ы бүсийн чуулга уулзалтад 1998 онд, Дэлхийн худалдааны байгууллагад 1997 онд элсчээ. Мөн Ази, Номхон далайн бүсийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааны байгууллага болон НАТО-гийн Энхийн төлөө түншлэл зэрэг бусад бус нутгийн байгууллагуудад нэгдэх сонирхлоо Монгол Улс илэрхийлээд байна.

Монгол Улс нь бус нутгийн орнуудыг бие биетэй нь, цаашилбал дэлхийн бусад орнуудтай холбох Зүүн хойд Азийн байгууллагуудад нэгдэх, шинээр байгуулах замаар Зүүн хойд Азид тэргүүлэх үүрэг гүйцэтгэх арга замыг хайж байна. Одоогоор ийм харилцаа хэлхээний ихэнх нь хоёр талын, эсвэл төрийн бус түвшинд байгаа ч Монгол Улс идэвхтэй оролцож байна. Зургаан талт хэлэлцээрийн гишүүн биш

хэдий ч Монгол Улс Солонгосын хойгийг цөмийн зэвсгээс ангид байлгах үзэл санааг хуваалцаж, хэлэлцээрийн зорилтуудыг дэмждэг. Солонгосын хойгийг цөмийн зэвсгээс ангижруулах талаар зургаан тал тохиролцоонд хүрсний дараа уг чуулга уулзалтын хэлэлцэх асуудал болон гишүүнчлэл өргөжиж, эдийн засгийн интераци болон Монгол Улсыг багтаах байх гэж бид таамаглаж болох юм.

1992 онд Монгол Улс газар нутгаа нэг бүхэл, цөмийн зэвсгээс ангид бүс гэж тунхагласан. Энэ статусыг олон улсад хүлээн зөвшөөрүүлэх арга замыг Монгол Улс хайж буй бөгөөд 1998 онд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей Зүүн хойд Азийн бүс нутагт энхтайван, аюулгүй бөгөөд тогтвортой байдлыг бэхжүүлэх талаар Монгол Улсын санаачлага, түүний гүйцэтгэх үүргийг санал нэгтэй дэмжсэн билээ.

Мөн терроризмтай хийх дэлхий нийтийн тэмцэлд Монгол Улс тэргүүн эгнээнд байж, эрх чөлөө, ардчиллыг дэмжин дэлгэрүүлж байна. Морь унасан Монгол дайчид Багдадыг эзэлснээс(1258) хойш 745 жилийн дараа буюу 2003 онд Монгол Улс энхийг сахиулагч нараа Ирак, Афганистан руу олон үндэстний эвсэлд нэгдэхээр илгээсэн юм. Энэ нь Монгол Улс олон улсын тавцанд энэ удаа эзлэн түрэмгийлэгч биш харин энхийг сахиулагчаар буцаж ирснийг тэмдэглэжээ. Ирак, Афганистанд үүрэг гүйцэтгэнээр Монгол Улс эдгээр орнуудын сэргээн босголт, ардчилсан шилжилтийн үйл хэрэгт тусалж байна. Иракт үүргээ маш амжилттай гүйцэтгэсэн 750 цэрэг болон энэ үйл хэрэгт өнөөг хүртэл тууштай байгаагаараа Монголчууд зүй ёсоор бахархах эрхтэй. 6-р ээлжинд Иракт 6 сар алба хаах 100 цэрэг эрс энэ оны 3-р сарын 17-нд Улаанбаатараас хөдөлсөн. Тэд Иракийн өмнөд хэсэгт Польшийн командлалд алба хаах юм.

Монголын Зэвсэгт Хүчний хүсэлтээр 1999 оноос эхлэн АНУ болон бусад орнууд дэлхийн зэрэглэлийн энхийг сахиулах чадавхийг бий болгоход нь Монгол Улсад тусалж байна. 2005 онд АНУ-аас Монгол Улсын хувь нэмэр болон хэтийн төлөвийг хүлээн зөвшөөрч 16.65 сая ам.доллараар урамшуулсныг энхийг сахиулагчдын шинэ баталионыг хувцас хэрэглэлээр хангаж, сургах, мөн Таван толгой дахь Энхийг сахиулагчдыг бэлтгэх сургалтын төвийг Ази дахь Бүсийн төв болгож сайжруулахад ашиглах юм. Энэ оны 8-р сард “Хааны эрэлд” олон улсын энхийг сахиулагчдын хээрийн сургууль Монголд болох бөгөөд Япон, Өмнөд Солонгос, Фижи, Тонго, Бангладеш, Хятад, Орос, Канад, АНУ зэрэг 30-аад орон уригдаад байна.

2005 оны эцэс гэхэд Монголын энхийг сахиулагчид зөвхөн Ирак, Афганистанд төдийгүй мөн Косово (Белгийн командлалд), Сиерра Леонд НҮБ-ын мандаттай энхийг сахиулах ажиллагаанд анх удаагаа оролцов. Энхийг сахиулах ажиллагаанд оролцох нь зэвсэгт хүчинээ орчин үеийн шаардлага, олон улсын стандартад нийцүүлэх арга зам төдийгүй ашиг орлого авчирдаг. НҮБ-ын мандаттай ажиллагаанд оролцвол сайн мөнгө авдаг. Цаашид зэвсэгт хүчинээ хөгжүүлэхэд Монгол Улс хандивлагчдын тусlamжаас хамааралгүй болж, энхийг сахиулах чадавхияа сайжруулж, түүнд хөрөнгө оруулалт хийхэд хэрэгцээтэй мөнгийг өөрсдөө олох чадвартай болно.

АНУ нь Ирак, Афганистан болон бусад газар Монголын энхийг сахиулагчидтай мөр зэрэгцэн алба хааж, Монголын хувьд чухал “гуравдах хөрш”-үүдийнх нь нэг, гарын арван хуруунд багтах “иж бүрэн түнш”-үүдийнх нь нэг гэдгээрээ бахархдаг.

Монгол Улс хөрш орнуудтайгаа найрсаг харилцаа хөгжүүлж, бүс нутгийн болон олон улсын эдийн засаг, улс төр, аюулгүй байдлын чуулга уулзалтуудад идэвхтэй оролцож, ардчилсан, хараат бус, аюулгүй байдлаа бүрэн хангасан, цэцэглэн хөгжиж буй улс болж, улмаар тийм байдлаа хадгалан байх нь АНУ-ын үндэсний ашиг сонирхолд нийцэж байгаа юм. Цэргийн, эсвэл аюулгүй байдлын талаар АНУ нь Монгол Улсад ямар нэг “стратегийн” ашиг сонирхол байхгүй. Харин Монгол Улсын стратегийн ач холбогдол нь ардчилалд тууштай байж, эрх чөлөө, ардчиллыг дэлхий даяар түгээх үйлсэд АНУ зэрэг ардчилсан хамтын нийгэмлэгийн түншүүдтэйгээ хамтран ажиллахад бэлэн байхад оршино. АНУ нь Монголд цэргийн бааз байгуулахыг хүсэхгүй. Харин ч түүнээс илүүтэйгээр Монголын ардчиллын суурийг бэхжүүлэх арга замыг эрэлхийлнэ.

Америкчууд болон Монголчууд “хамтын үнэт зүйлс, стратегийн эрх ашигтай” бөгөөд тэдгээрээс хамгийн чухал нь ардчилал, эрх чөлөөг дэлхий даяар түгээх үйлс юм. Монгол Улс нь Зүүн хойд Азид буй хэдхэн цөөхөн ардчилсан улсуудын нэг бөгөөд тийм ч учраас ардчиллын төлөө одоо ч тэмцээр буй хуучин коммунист дэглэмтэй байсан улсуудын хувьд үлгэр дууриал болдог. Мөн ардчиллын замаар замнахад бэрхшээлтэй хэвээр байгаа улсуудын хувьд ч Монгол Улсын туршлага маш сайн “замын зураг” байх юм.

Бидэнтэй болон бусад ардчилсан орнуудтай хамт байж, ардчиллыг дэмжих олон улсын чуулга уулзалтуудад хамтран ажиллах талаар Монголын идэвх санаачлага, хүсэл эрмэлзлийг АНУ талархан хүлээж авдаг. Монгол Улс өөрчлөлт хийж чадна гэж бид итгэдэг учраас ардчиллын хэд хэдэн санаачлагуудад Монгол Улс манлайлан оролцохыг бид дэмждэг. Ялангуяа, Ардчиллын хамтын нийгэмлэг (АХН) байгууллагын зохион байгуулах хэсгийн гишүүн 16 орны нэг, мөн Азийн тоотой хэдэн ардчилсан орны нэгийн хувьд Монгол Улс дэлхийд ч, бүс нутагтаа ч (Ази, Номхон далайн) тэргүүлэх үүрэг гүйцэтгэж болох маш өвөрмөц байр сууринд байна. Монгол Улс Ардчиллын хамтын нийгэмлэг байгууллагад илүү идэвхтэй байж, НҮБ-ын Ардчиллын санд санхүүгийн дэмжлэг (бага боловч дэмжлэг үзүүлэх нь ардчиллын хөгжлийг санхүүжүүлэх энэхүү чухал шинэ эх үүсвэрийг Монгол Улс дэмжиж байна гэдгийг харуулах юм) үзүүлж, НҮБ-ын Хүний эрхийн комиссын ардчиллын санаачлагууд болон үг хэлэх эрх чөлөөний тухай НҮБ-ын Ерөнхий ассамблейн 3-р хорооны тогтоолыг дэмжих талаар бусад ардчилсан орнуудтай эв нэгдэлтэй байгаагаа харуулаасай гэж бид хүсч байна. Ийм үйлдлүүд нь Монгол Улсыг дэлхийн ардчиллын үйл хэрэгт буурь суурьтай түнш гэдгийг харуулах юм.

Монгол Улс ардчилсан шилжилтийн үйл хэрэгтээ амжилт олоосой гэж АНУ хүсдэг. Өнгөрсөн 15 жилийн хугацаанд хүмүүнлэгийн болон хөгжлийн тусlamж хэлбэрээр 150 сая ам.долларын тусlamж үзүүлсэн нь ийм учиртай. Энэ 15 жилд Монгол Улс төр, эдийн засгийн хувьд үнэхээр ахиц гаргасан. “Хууль ёсыг дээдлэх, эдийн засгийн эрх чөлөөг дэмжих, хүн амынхаа боловсрол, эрүүл мэндэд

хөрөнгө оруулалт хийх” талаар Монголын олсон ололт амжилтыг бодитой, хараат бус бодлогын 16 үзүүлэлтээр АНУ-ын Мянганы Сорилтын Корпорац 2004 оны 5-р сард дүгнээд MCC-аас санхүүжилт авах эрхтэй 16 орны тоонд оруулсан юм. Монгол Улс шинэчлэл, сайн засаглалд тууштай байгаагаа дахин харуулж, 2005, 2006 оны санхүүгийн жилд ч бас MCC-аас тусlamж авах эрхээ хадгалж үлдсэн билээ. Гүйцэтгэл нь анхаарал татахаар байгаа. Харин Монгол Улс MCC-аас санхүүжилт авах эрхээ цаашид хадгалсаар байхын тулд ялангуяа “авилгалын хяналт” гэсэн үзүүлэлтээр гүйцэтгэл нь тогтвортой байх ёстой. MCC нь сайн бодлогыг урамшуулаад зогсохгүй сайн бодлогоо тогтвортой үргэлжлүүлж байхыг дэмжих зорилготой. Үүнийг хийхдээ тухайн улс орны хөгжилд “өөрчлөлт хийхэд” хүрэлцэхүйц тусlamжийг олгох бөгөөд ядуурлыг тогтвортой бууруулах талаар хэмжиж болохуйц үр дүнд хүрэх нөхцөлтэйгээр хэдийг яаж зарцуулахаа тухайн улс өөрөө шийдэх юм. Монголын хувьд Компакт гэрээг эцэслэн шийдвэрлэхийн тулд хийх зүйл нилээд байгаа бөгөөд түүний дотор улс гэрийн доторх асуудлаа цэгцлэхийг ч үргэлжлүүлэн хийх шаардлагатай байгаа. Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн стандартаар бол Монгол Улс өнөөдөр “бага орлоготой” улсын тоонд ордог. Дэлхийн Банк нэг хүнд ноогдох УНБ 590 ам.доллар (2005 онд), хүн амын 36.1% нь нэн ядуу амьдарч байна гэж тооцоолсон.

Үнэн хэрэгтээ, Монгол Улс албан ёсны статистикийн бидэнд итгүүлдэг шиг тийм ч ядуу биш байж магадгүй. 2006 оны 2-р сарын 28-наас 3-р сарын 1-ний өдрүүдэд явагдсан Монгол Улсын Засгийн газар болон Гадаадын түншүүдийн Техникийн уулзалтын хэлэлцүүлгийн үеэр янз бүрийн эх сурвалжуудын тооцоолж байснаар нэг хүнд ноогдох жилийн дундаж орлого ойролцоогоор 1,000 ам.доллар буюу Дэлхийн Банкны тооцоолсноос 2 дахин илүү гэж гарч байв. Улаанбаатарт байгаа Дэлхийн Банкны зарим шинжээчдийн үзэж буйгаар хэрэв тоо баримтыг арай илүү системтэй цуглуулж, шинжилгээ хийдэг байсан бол ядуурлын доод түвшинд амьдарч буй хүмүүсийн тоо сүүлийн 3 жилд буурсан байхыг ч олж харж магадгүй.

Гадаадад амьдарч буй Монголчууд гэр бүлийнхэндээ жилд 200 сая ам.доллар илгээдэг тухай би дээр дурьдсан. Албан бус эдийн засгийн салбарт үйл ажиллагаа улам нэмэгдэж байна. Дэлхийн Банкны тооцоогоор энэ нь УНБ-ий 18% болж байгаа бол бусад судалгаанууд (Нээлттэй нийгэм хүрээлэн) бараг 25% байна гэж тооцоолж байна. Харамсалтай нь, голчлон автомат тоглоомын газрууд болон Хятадаас орж ирж буй мөнгө хэлбэрээр мөнгө угаалт явагддаг, өсөн томорч буй “сүүдрийн” эдийн засаг байна.

Өөрөөр хэлбэл албан ёсоор бүртгэгдсэнээс гадуур явагдаж буй эдийн засгийн үйл ажиллагаа Монголд хамаагүй их байна. Харин сайн тал нь гэвэл эдийн засгийн энэ үйл ажиллагааны ихэнх нь хувийн хэвшилд, ялангуяа бичил, бага, дунд бизнесийн байгууллагуудад явагдаж байна.

Хэдэн жилийн турш өсөлт муутай байсан эдийн засаг 2004 онд 10.6%-ийн өсөлттэй гарч, дараагийн хэдэн жилд дунджаар жил бүр 5-6%-ийн өсөлттэй байхаар харагдаж байна. (2005 онд 5.6% байх тооцоо гарч байгаа). Энэхүү өсөлтийн гол хүч

нь хоёр л салбараас буюу хөдөө аж ахуй (2004 онд ДНБ-ий 25%), ашигт малтмал (2004 онд ДНБ-ий 12%)-ын салбараас гарч байна.

Хөгжил цэцэглэлтийн бодит шинж тэмдгүүд харагдаж байна. Төв суурин газруудад мод, тоосгон байшингууд гэрүүдтэй зэрэгцэн, эсвэл гэрүүдийн оронд нэг л мэдэхэд баригдаж байна. Улаанбаатарт өдрийн бараг аль ч цагт замын бөглөрөл үүснэ. Зөвхөн Улаанбаатарт ч биш, аймгийн төвүүдэд ч сар бүр шинэ худалдааны төв, ресторан, баар, диско, интернэт кафе нээгдэж байна.

Үүнийг хэлэхийн хажуугаар гадна талдаа харагдах энэхүү хөгжил цэцэглэлт нь жаахан өнгөцхөн гэж би хэлмээр байна. Монгол Улс “баян”, “хоосон”-ы нийгэм болох аюулд ойрхон байна. Энэ нь Улаанбаатар хотын гэр хороололд ахуйн наад захын үйлчилгээ авах боломжгүй амьдарч буй хүмүүс болон үнэтэй машин унаж, 200-300 мянган долларын байр худалдаж авдаг хүмүүс (тэдний зарим нь ард түмнээс сонгогдсон түшээд)-ийн ялгаанаас тод харагдаж байдаг. Сүүлийн 18 сард давтамж нь улам нэмэгдэж, ахмадууд, ҮЭ-үүд, оюутнууд, гэрийн эзэгтэй нарыг хамрах болсон жагсаал цуглаанууд энэхүү улам томорч, тод харагдах болсон ялгаа зөрүүнд олон нийт бухимдаж буйг илэрхийлж байна гэж би бодож байна.

Монгол Улсын ардчилсан оолт амжилтуудад аюул заналхийлээгүй юм аа гэхэд дарамт учирч болох юм. Гэхдээ Монголын ардчилалд учрах аюул өнөөдөр улс төрийн үзэл суртал, эсвэл гадны нөлөөнөөс болохгүй, учир нь Монгол хэзээ ч коммунизм руу эргэж буцах юмуу Орос, Хятадыг сохроор дагахгүй. Харин дотоодын авилга, хээл хахууль, эдийн засгийн өсөлтийн үр шимийг тэгш бус хуваарилснаас болох байх. Монголчуудын нилээд хэсэг нь энэ өсөлтийн үр шимийг хуваалцаж чадахгүй байна. Тэдэнд бизнес хийж, ашиг орлого олох боломж бараг байхгүй. Юу мэдэх вэ гэхээсээ илүүтэй хэнийг таних вэ гэдэг нь амжилтыг тодорхойлох хамгийн том хүчин зүйл хэвээр байна.

Ерөнхийлөгч Буш Монголд айлчлахаасаа өмнө Монголын сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагадаа: “...хээл хахууль засгийн газарт байх ёсгүй. Ард түмнийхээ итгэлийг даах чадвар ямар ч засгийн газрын хувьд үндэс суурийнх нь нэг байх ёстой” гэж хэлсэн. Засгийн газартаа, сонгосон төлөөлөлдөө итгэх хүмүүсийн итгэлийг үгүй хийдгээрээ авилга, хээл хахууль нь ардчилалд аюул учруулдаг. Ерөнхийлөгч цааш нь хэлэхдээ: “Ардчилалын суурь, манай гадаад бодлогын суурь, МСС-тийн байр суурь ч гэсэн шударга засгийн газар байх явдал юм” гэжээ.

Нийгэм, эдийн засгийн бэрхшээлтэй асуудлуудаа шийдвэрлэж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтөд хүрэхийн тулд Монгол Улс түншүүд, нөхдүүдээсээ тусламж авахаа үргэлжлүүлэх хэрэгтэй болно. Дээр хэлсэнчлэн, АНУ-ын Засгийн газар зэрэг гадаадын хандивлагчид, түншүүдийн хийж чадах зүйл хязгаартай. Үнэндээ, Монголд тусламжаас илүү худалдаа, хөрөнгө оруулалт хэрэгтэй байна. Ирэх 10 жилд Монгол Улсын дэд бүтцийг санхүүжүүлэхийн тулд маш их хэмжээний, хэдэн тэрбум долларын хөрөнгө шаардлагатай болно. 2015 он гэхэд гэрэл цахилгаан, халаалтгүй болчихгүйн тулд одоо байгаа дулааны 5 цахилгаан станцыг шинэчлэн засварлахад л гэхэд 1.3 тэрбум ам.доллар хэрэгтэй болно. Ийм хэмжээний

хөрөнгийг Монголын эх үүсвэрээс босгох боломж байхгүй учир гадаад эх үүсвэрээс л орж ирэх ёстай. Зөвхөн хувийн хэвшил, тэр тусмаа гадны хувийн хэвшил л олон тэрбум долларын санхүүжилт шаардагдах Монголын дэд бүтцийн салбарт их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийж чадна. Дотоодын жижиг бизнесүүд, гадны том компаниудын аль алиных нь хувьд бизнес хийх нөхцөлийг хялбар болгосноор Монгол Улсад амин чухал хэрэгцээтэй байгаа гадны хөрөнгийг татах боломжтой болно. Ийм хэмжээний хөрөнгийг хандивлагчдын зээл тусламж өгч чадна гэсэн найдвар үгүй. Гэхдээ МСС-ийн Монголд хэрэгжүүлэх хөтөлбөр ирэх 5 жилд нилээд өсөлтийг авчирч болох юм. (Одоо Монгол Улс жилд 80-100 мянган ам.долларын буцалтгүй тусламж авч байна.) Тийм учраас Засгийн газар, УИХ-аас татварын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх, макро эдийн засгийн байдлыг тогтвортжуулах, хүнд суртлыг багасгах, авилга хээл хахуулийг устгах, мөн улсын өмчид үлдсэн аж ахуйн газруудыг хувьчлах замаар бизнесийн салбараас засгийн газрын оролцоог өрөнхийд нь татаж авах талаар шийдвэртэй арга хэмжээ авах нь маш чухал байгаа юм.

Иргэд хоорондын харилцааны түвшинд гэвэл Америкийн зарим хувь хүмүүсийн сайн санааны тусламжийг Монголчууд хүртсээр байх болно. Монгол, түүний ирээдүйн талаар маш идэвхтэй сонирхож, ажиллаж байгаа эмч, багш, байгаль орчныг хамгаалагч, бизнесмэн гээд төрөл бүрийн салбар, мэргэжлийн хүмүүс хичнээн их байгааг хараад би ямагт баходан, баярлаж байдаг билээ. Хүмүүс хоорондын ийм солилцоо, “хөрөнгө оруулалт”-ыг Монголд хийх боломж дахиад зөндөө их байна.

Үүнийг хийхэд найрсаг зочломтгой бөгөөд чадварлаг хүмүүс, эрдэс баялаг, мал аж ахуйд суурилсан өсөж буй эдийн засаг, үзэсгэлэнт сайхан байгаль гээд Монголд давуу тал олон байна. Ялангуяа, Англи хэл, интернэтийг сайн эзэмшиж, гадаад дотоодод явж нүд тайлсан залуу үеийнхэн байгаа нь маш сайн хэрэг. Монголчууд дэлхийн тавцан дээр эзлэх ёстай байр сууриа эргэн эзэлж, бодитой өөрчлөлтийг хийж байна.

Баярлалаа.